

УДК 372.461

Алла БОГУШ, Ірина ПОПОВА

м. Одеса

ВИХІДНІ РІВНІ РОЗВИТКУ ОБРАЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті подано характеристику дитячого віку, чутливого до сприйняття образності мови під впливом художньої літератури. Образність мови розглядається як компонент і якість виразної мови, як здатність викликати в уяві дитини наочно-чуттєві уявлення специфічними мовними засобами, в основі яких лежить асоціативність; образність мови художніх текстів сприяє образності мови дітей. Представлено критерії розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку засобами художньої літератури: когнітивно-інформаційної, образно-виразний, мовленнєвотворчий з відповідними показниками.

Ключові слова: діти передшкільного віку, образна мова, художні тексти, вірші, рівні, критерії, показники.

Дошкільне дитинство – найбільш відповідальний період у життєвому циклі людини. Це період життя, в якому закладається підґрунтя особистісної активності й особистісних властивостей, що визначають якості майбутнього життя. Це період народження і формування особистості з її майбутніми духовними і моральними цінностями, перші кроки навчання, період оволодіння рідною мовою в усьому її розмаїтті; розвиток культури мовлення і культури спілкування, початок становлення мовної особистості.

Одним із складників культури мовлення є його образність, яке розуміємо як специфічний складний процес суб'єктивного відображення фактів, явищ, предметів (їх ознак) докільця у вигляді конкретно-чуттєвих уявлень, асоціативно пов'язаних один з одним реальних чи створених уявою у свідомості мовця, процес, що ґрунтується на творчій уяві, виконує функцію перетворення.

Образне мовлення – це складник і якісь виразного мовлення, для якого характерна здатність викликати в уяві наочно-чуттєві уявлення спеціальними мовними засобами, в основі яких лежить асоціативність (передавання ознак одного предмета через ознаки іншого).

За програмними вимогами мовлення дітей шостого року життя набуває образності. Одним із засобів розвитку образності мовлення дітей є художня література.

Художнє слово – це слово з живою і яскравою внутрішньою формою, воно є основою словесного образу. Художній образ, що сприймається людиною через слово, є словесним образом. На нашу думку, словесний образ – це образ пред-

мета, явища, істоти, створеного засобами експресивних мовних одиниць, наділених здатністю викликати яскраві наочно-чуттєві уявлення.

Образність мовлення художніх творів породжує образність мовлення дітей, оскільки художнє мовлення позначене підвищеною емоційністю та образністю, насичене тропами, стилістичними фігурами, мовно поетичними і мовно-стилістичними одиницями і конструкціями, за допомогою яких створюються образи людей, явищ, предметів, тобто передається зміст твору.

Проблема розвитку образного мовлення дітей дошкільного віку досліджувалася такими вченими, як О. Аматьєва, А. Арушанова, Р. Боша, Л. Ворошніна, Н. Гавриш, А. Ількова, Ю. Руденко, О. Ушакова та ін. вплив художньої літератури на розвиток мовлення дітей вивчали А. Богуш, А. Бородич, Н. Гавриш, Н. Карпинська, О. Монке, Н. Кирста, А. Полозова, С. Чемортан та ін.

Метою статті є з'ясування наявних рівнів розвитку образного мовлення дітей передшкільного віку засобами художньої літератури.

Започатковуючи констатувальний етап експерименту, було визначено критерії і показники розвитку образного мовлення дітей засобами художньої літератури. З-поміж них: 1) **когнітивно-інформаційний критерій** з показниками: обізнаність дітей з жанрами художніх творів; розуміння дітьми поетичного гумору; вміння виокремлювати зі змісту художніх творів виразники образності й образні вирази; 2) **образно-виразальний критерій** з показниками: наявність у мовленні дітей мовних засобів виразності: виразників образності й образних виразів; наявність немовних засобів виразності у відтворені ситуації за змістом твору;

вміння використовувати мовні і немовні засоби виразності у зв'язному висловлюванні; 3) **мовленнєвотворчий критерій** з показниками: творча імпровізація дітей у використанні змісту художніх творів у малюнках; уміння використовувати образні вирази в розповідях за малюнками, у розповідях про персонажів художніх творів.

Відповідно до кожного показника в межах виокремлених критеріїв дітям було запропоновано низку експериментальних завдань. Опишемо їх.

За показником «обізнаність дітей з жанрами художніх творів» когнітивно-інформаційного критерію було проведено такі завдання: «Впізнай про що тобі прочитали» (виявити обізнаність дітей з жанрами художніх творів); «Веселий вірш – весела посмішка» (з'ясувати обізнаність дітей з гумористичними творами); «Слова-художники» (виявити здатність вирізняти з текстів художніх творів виразники образності). У цьому завданні дітям читали гумористичний вірш О. Сенатович «Балакун», П. Ребра «Як перчина Сашка провчила», Г. Химич «З усіх грибів гриб». Запитання до дітей: Якими словами поет намалював як художник фарбами, горобувельників? Які вони? Якими словами передається, що цей дім незвичайний? На кого схожий Сашко? З ким порівнює автор Сашка? Чому? Якими словами намалював поет перчину? Який гриб? Якими словами з вірша розповідається про те, що він дуже великий?

За показником «наявність у мовленні дітей мовних засобів виразності та образних виразів» образно-виражального критерію дітям було запропоновано такі завдання: «...Маленькі оповідачі» (вміння використовувати у своїх розповідях образні вирази з художніх текстів), «Добери слова» (виявити в переказах дітей виразники образності). Так, наприклад, після читання віршів Б. Стельмаха «Перегони», Л. Костенко «Горобець із білою бородою» дітям пропонувалося розповісти про них своїми словами. Запитання до дітей: З ким би ти міг порівняти героїв віршів? Чому? Як бігли овочі-бігуни? Які незвичні чи смішні слова ти можеш про них сказати? Добери слова, якими б ти хотів (-ла) розповісти про горобця. Який він? З ким би ти хотів (-ла) порівняти його?

За показником «наявність немовних засобів виразності у відтворенні ситуації з художніх текстів» діти виконували такі завдання: «Покажи дії героя» (виявити здатність дітей уявляти і передавати мімікою, рухами, жеста-

ми, ходою образ персонажів віршів). Дітям читався гумористичний вірш Т. Коломієць «Їжаки», О. Стрілець «Танці», Марійка Підгірянка «Снігова баба». Для виконання цього завдання дітям пропонувалося уявити собі героїв вірша, передати їхній вираз обличчя, позу, рухи, ходу, жести. Скажи голосом героя вірша (казки, оповідання) (виявити здатність дітей використовувати інтонаційні засоби виразності при відтворенні образу персонажу). Дітям читали вірші (Н. Забіла «Про дівчинку, яка не їла», Є. Гуцало «Ворона з Лісабона і Крук із Прилук»). Після читання пропонувалося передати мову героїв (діалог), виразно повторити їхні слова, які вони могли б казати, прийшовши до них на гостини в дошкільний заклад у різному настрої (веселому, радісному, сердитому, здивованому, сумному).

За показником «уміння використовувати мовні і немовні засоби виразності із текстів художніх творів у зв'язному висловлюванні» пропонувалося завдання «Розкажи про персонажа» (виявити вміння дітей використовувати у зв'язному висловлюванні мовні і немовні засоби виразності та образні вирази в описовій розповіді персонажа). Дітям читали вірші (Б. Чепурко «Чарівна королева», О. Рута «Небелиці»). Після бесіди за змістом вірша пропонувалося уявити, як вигідає «Чарівна королева», «Балакуча киця», «Жужа», показати мімікою, жестами і розповісти про них. У завданні «Відповідай хто це?» дітям пропонувалося обрати когось із казкових героїв, виступити від їх імені, показати їх образ немовними засобами виразності, а потім пригадати образні вирази з тексту казки.

За показником «творча імпровізація дітей відповідно змісту художніх творів у власних висловлюваннях» мовленнєво-творчого критерію діти використовували завдання: «Придумай і розкажи свою історію» (виявити здатність дітей використовувати образні вирази із змісту віршів у власних розповідях). Дітям читали гумористичні вірші (П. Ребро «Як перчина Сашка провчила», М. Петренко «Вечірня зустріч») і пропонувалося придумати свої історії, які б могли трапитися з персонажами віршів.

Завдання «Розсміши царівну Несміяну» передбачало виявити здатність дітей придумувати смішні (кумедні) ситуації, історії, використовуючи якомога більше образних слів і виразів. (Перед цим дітям читали казку про царівну «Несміяну»).

На основі виокремлених критеріїв і показників було схарактеризовано рівні розвитку

образного мовлення дітей передшкільного віку: вище достатнього, достатній, задовільний, низький. Опишемо їх.

Вище достатнього: діти цього рівня впізнають і правильно називають жанри художніх творів, твори гумористичного спрямування; розуміють їх зміст, виявляють це емоціями, сміхом; виокремлюють із тексту вірша образні вирази; правильно добирають відповідно до ситуації образні слова й вирази. У зв'язних розповідях за мотивами віршів діти використовують акторські виразники образності, створюють за допомогою немовних засобів виразності образ персонажу вірша, відтворюють його мову, виразно передаючи його характер у різному настрої. Діти проявляють творчість у використанні виразників образності й образних виразів у власних зв'язних висловлюваннях, вдаються до створення власних образних виразів; фантазують, домислюючи образи літературних персонажів; виявляють бажання та відображають свої враження від віршів у малюнку; здатні скласти за власними малюнками зв'язні розповіді, використовуючи в них виразники образності й образні вирази.

Достатній: діти цього рівня впізнають і правильно називають найбільш уживані жанри художніх творів, називають їх, розуміють їх зміст, емоційно на них реагують; виокремлюють із тексту вірша образні вирази, допускаючи при цьому деякі помилки. Діти добирають відповідно до ситуації найбільш уживані образні слова й образні вирази, у відтворенні ситуацій за змістом віршів та в розповідях за мотивами віршів не завжди використовують авторські виразники образності, використовують інтонаційні засоби виразності мовлення для передачі мовлення персонажів, припускають при цьому помилки. Передаючи своє уявлення про персонажів, діти використовують деякі немовні засоби виразності (жести, міміка); проявляють елементи творчості у використанні поетичних творів. Діти вживають деякі образні авторські слова і вирази гумористичної спрямованості у власних зв'язних висловлюваннях; фантазують намагаючись доповнити образи персонажів деталями. Вони виявляють бажання і відображають

свої враження від гумористичних віршів у малюнку, здані скласти за власними малюнками зв'язні розповіді, використовуючи в них найбільш уживані образні слова й вирази, але припускають при цьому помилки, потребують допомоги дорослого.

Задовільний: діти припускають помилки при визначенні жанру художніх творів; не завжди розуміють їх зміст. Емоції, сміх дітей виражені при цьому не яскраво, вони потребують допомоги у виокремленні з тексту вірша образних виразів; не завжди правильно добирають відповідно до ситуації найбільш уживані образні слова і вирази, у відтворенні ситуацій тексту вірша й у зв'язних висловлювань за мотивами віршів, потребують допомоги у вживанні авторських виразників образності. Діти створюють за допомогою немовних засобів виразності образ літературного героя вірша, відтворюють мову героя, передаючи його характер лише в контрастних настроях, припускаючи при цьому помилки; незначною мірою проявляють творчість у використанні образних виразів у власних зв'язних висловлюваннях; фантазують, домислюючи образи літературних персонажів, але здебільшого повторюють або дещо змінюють сюжет вірша. Вони виявляють бажання відобразити свої враження від віршів у малюнку, передають у них зміст віршів, окремі ситуації; здатні класти за власними малюнками розповіді, незначною мірою використовуючи в них лише авторські виразники образності й образні вислови.

Низький рівень: діти цього рівня не впізнають і не називають різні жанри художніх творів, окрім найбільш уживаних казок і віршів. Не завжди правильно розуміють зміст віршів, не виявляють дотично вірша емоцій; вони не здатні виокремити з тексту образні слова і вирази; не використовують їх у своїх коротеньких розповідях; не завжди адекватно використовують немовні засоби виразності для створення образу персонажу; не вміють передати своє враження від змісту твору своїх розповідях і малюнках.

Кількісні дані рівнів розвитку образного мовлення дітей засобами художніх творів представлено у таблиці.

Рівні розвитку образного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами художніх текстів

Група	Рівні (%)			
	Вище достатнього	Достатній	Задовільний	Низький
ЕГ	-	10,7	38	51,3
КГ	-	10	38,7	51,3

Аналіз результатів констатувального експерименту засвідчив, що ніхто з дітей не виявив вище достатнього рівня, достатній рівень розвитку образного мовлення засвідчили 10,7 % дітей ЕГ, задовільний – 38% дітей ЕГ і 38,7 – КГ; на низькому рівні було 51,3% дітей ЕГ і 51,3% КГ.

Отже, одержані результати виявилися невтішними, що й викликало необхідність проведення формувального етапу експерименту.

Alla BOGUSH, Iryna POPOVA

Odesa

BASELINE LEVELS OF DEVELOPMENT OF PRESCHOOL-AGED CHILDREN'S IMAGERY SPEECH BY MEANS OF BELLETRISTIC LITERATURE

The characteristic of the children's age susceptible to speech imagery under the influence of belletristic literature is represented in the article. Speech imagery is considered as a component and a quality of expressive speech, as an ability to evoke children's visual-sensual images through specific speech means based on associativity; speech imagery of artistic texts facilitate children's speech imagery.

Artistic speech of children's literature is characterized by increased emotionality and imagery (tropes, stylistic figures, comparisons, etc.), figurative meaning of words and phrases. The criteria and indicators of the development of preschool-aged children's imaginative speech by means of belletristic literature are represented in the article: cognitive and informational, imaginative and expressive, speech-creative; some transitional levels of imagery speech development were characterised: higher than sufficient, sufficient, satisfactory, low.

Key words: preschool-aged children, imagery speech, artistic texts, poems, levels, criteria, indicators.

Алла БОГУШ, Ірина ПОПОВА

г. Одесса

ИСХОДНЫЕ УРОВНИ РАЗВИТИЯ ОБРАЗНОЙ РЕЧИ ДЕТЕЙ ПРЕДШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА СРЕДСТВАМИ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

В статье представлена характеристика детского возраста, восприимчивого к восприятию образности речи под влиянием художественной литературы. Образность речи рассматривается как компонент и качество выразительной речи, как способность вызывать в воображении ребенка наглядно-чувственные представления специфическими речевыми средствами, в основе которых лежит ассоциативность; образность речи художественных текстов способствует образности речи детей. Художественная речь детской литературы отличается повышенной эмоциональностью и образностью (тропы, стилистические фигуры, сравнения и др.), переносным значением слов и фраз. Представлены критерии развития образной речи детей предшкольного возраста средствами художественной литературы: когнитивно-информационной, образно-выразительный, речетворческий с соответствующими показателями; охарактеризованы переходные уровни развития образной речи: выше достаточного, достаточный, удовлетворительный, низкий.

Ключевые слова: дети предшкольного возраста, образная речь, художественные тексты, стихотворения, уровни, критерии показатели.

Стаття надійшла до редколегії 05.02.2017

Список використаних джерел

1. Аматьева О. П. Методика навчання виразності мовлення дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. ... канд. пед. наук / О. П. Аматьева. – Одеса, 1997.
2. Богуш А, Попова І. Розвиток образного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами поетичного гумору / А. Богуш, І. Попова. – К. : Вид. дім «Слово», 2014.
3. Гавриш Н. Художньому слову гідне місце в освітньому просторі / Н. Гавриш // Дошк. вих. – 2006. – № 3.
4. Карпинская Н. С. Художественное слово в воспитании детей / Н. С. Карпинская. – М. : Педагогика, 1972.
5. Попова І. І. Розвиток образного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами поетичного гумору: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Одеса, 2016